

Проблеми сім'ї на сторінках художніх творів української літератури

Тамара Бабійчук,

кандидат педагогічних наук

м. Бердичів

У статті порушено питання виховання студентів раннього юнацького віку засобами української літератури на заняттях і в позанавчальний час. Автором розроблено семінар – підсумкове заняття «Проблеми сім'ї на сторінках художніх творів української літератури».

Ключові слова: сім'я, функції, духовне і матеріальне, обов'язки, конфлікти.

Сьогодні українське суспільство переживає серйозні випробування. Можна назвати багато об'єктивних і суб'єктивних причин, які зумовили суспільні катаклізми. Одна з них – злочинна байдужість попередньої влади і навіть самих громадян до сім'ї як до обов'язкової, наріжної частинки суспільства. Сім'я – один з найголовніших і найстарших соціальних інститутів у всіх суспільствах [6; с. 210]. Оскільки із сімей складається держава, то міцність сім'ї визначає міцність держави. Слабкі сім'ї, на наш погляд, – найперші і найправдивіші показники слабкої держави.

У колі інтересів зарубіжних і українських учених (Т. Андреева, А. Антонов, Ю. Альошина, Дж. Бернард, А. Беттлер, Г. Богданов, Т. Буленко, С. Буров, К. Вітакер, К. Вітьок, А. Глушкова, І. Гребенников, С. Голод, В. Гуд, К. Журба, А. Елліс, Р. Коллінз, В. Кравець, І. Кузнецова, І. Лисенко, Р. Лінтон, Н. Максимова, В. Малихін, В. Мацковська, Д. Мердок, Л. Островська, Т. Паронс, О. Пінт, Д. Райгородський, Л. Савінов, О. Савченко, В. Сатир, Т. Шеляг, Н. Юрковський, В. Юстицік, Т. Яблонська) такі питання: психологія, педагогіка, соціологія і розвиток сім'ї, державна сімейна політика, подружнє життя, сімейні конфлікти, насильство, функції сім'ї, виховання дітей, батьківський авторитет тощо [1, 2, 4].

Питання виховання в українській сім'ї було і є об'єктом уваги релігійних і громадських діячів, філософів, педагогів, психологів, письменників: митрополита Іларіона, Володимира Мономаха, Г. Сковороди, К. Ушинського, С. Русової, І. Огієнка, Г. Ващенко, Я. Чепіги, А. Макаренка, В. Сухомлинського, І. Беха, О. Вишневецького, М. Стельмаховича, Б. Степанишина, Є. Пасічника, Н. Волошиної, С. Жили, О. Куцевол, О. Семенов, В. Кузьмінського, Г. Лозко, П. Щербаня [3; 5]. В останній час ці проблеми розглядали методисти Ж. Свірська, Л. Драчук, Т. Яценко [8]. Однак питання родинного виховання вужче, ніж питання сім'ї.

Різні аспекти сімейного життя літературних героїв досліджували вітчизняні літературознавці Н. Бернадська, Г. Грабович, Г. Клочек, Р. Мовчан, В. Неділько, П. Свідер, В. Шевчук.

Актуальність нашої статті обумовлюється необхідністю узагальнити художні твори вітчизняної літератури ХХ століття, в яких порушуються питання сім'ї, а також потребою допомогти юнакам і дівчатам у майбутньому створити власну сильну, самодостатню родину.

Безперечно, ми розуміємо, що художній твір – це мистецтво, що література як вид мистецтва виконує свої специфічні функції, передусім естетичну. Однак, окрім естетичної, а також мотиваційної, пізнавальної, розвивальної функцій, література повинна сумлінно виконувати функцію виховну, про яку сьогодні сором'язливо воліють не говорити. Хочемо лише уточ-

нити і наголосити: виховувати повинен сам художній твір, його герої, ідея, позиція автора, мова твору. На жаль, як показує практика, виховання частіше відбувається *не через твір, а за твором*. Виховання за твором, на наш погляд, повинно бути обережним, оскільки дозволяє викладачеві довільно трактувати твір, зміщуючи важливі акценти, додаючи бажане, але таке, що у творі є відсутнім.

Для юнака чи дівчини сім'я – це середовище, де відбувається його (її) фізичний, психічний, емоційний, інтелектуальний розвиток. Студенти *раннього юнацького віку* розуміють це і по-справжньому переймаються проблемами власної сім'ї. Отже, викладач повинен подбати, щоб на заняттях рідної літератури юнаки і дівчата знайшли переконливі яскраві відповіді на свої непрості «сімейні» питання.

Бути добрими чоловіком, дружиною, дбайливими батьком, матір'ю, дідусям, бабусею, уважними сином, дочкою, братом, сестрою, внуком – так само важливо, як бути кваліфікованим спеціалістом, успішним політиком, сумлінним громадянином.

«Сім'я – це не тільки суспільна, а й особистісна цінність. Без сім'ї .... особа не може повною мірою реалізувати свою природу, особистісні якості і не може бути повною мірою щасливою. Сім'я, дім – місце, коло особистісно значимих людей, де кожного з нас чекають, люблять, готові зрозуміти, допомогти, де є єдності, друзі, де панує взаємоповага, взаємна моральна і правова відповідальність» [7; с.375–376].

Підсумкове заняття (семінар) «Проблеми сім'ї на сторінках художніх творів української літератури» передбачає *інтеграцію таких предметів*: філософія, історія, етика, соціологія, педагогіка, психологія, культурологія, конфліктологія, геронтологія, зарубіжна література, образотворче мистецтво.

Підготовку до семінару рекомендуємо розпочати з визначення художніх творів (програмових і для самостійного читання), в яких порушено проблеми сім'ї. Юнаки і дівчата «прочитують» у цих творах різні питання (їх напередодні виокремлюють, систематизують, конкретизують):

- значення сім'ї в житті людини;
- основа сім'ї;
- сімейні цінності;
- функції сім'ї;
- творення сім'ї;
- мати – берегиня родини;
- батько – глава сім'ї;
- обов'язки членів родини;
- сімейні традиції;
- стосунки в сім'ї;
- конфлікти;
- руйнування сім'ї.

Викладач дає окремі поради, які допоможуть повніше розкрити проблеми, спонукає відповісти на питання, зокрема такі:

- Сім'я – це подружжя. Що ж єднає чоловіка і дружину?

- Яку роль, за українською народною педагогікою, виконував у сім'ї дідусь? Чим переймається прадід Данило? Чим переймаються сучасні дідусі? Чим схожі, а чим несхожі вони на прадіда Данила? (новела «Дитинство» Юрія Яновського)

- Охарактеризуйте Данилкових батьків (зверніть увагу на образ матері – трудівниці, народної майстрині, хранительки домашнього вогнища, і образ батька – людини слабкої волі, п'янички, але водночас талановитого співака). Які конфлікти мали місце в цій сім'ї? Чому? Як сім'я розв'язувала конфлікти?

- Чи може сім'я допомогти людині у надзвичайних, небезпечних ситуаціях? Якщо так, то чи можна пояснити такий феномен?

- Уроки, які дає людині сучасна сім'я. Порівняйте з уроками, що їх давала традиційна українська сім'я. Зробіть висновки.

- Чи знаєте ви прислів'я про родину? Прокоментуйте окремі. Чи можуть ці крилаті вислови допомогти вам не тільки побудувати цікавий виступ, а й створити зразкову сім'ю?

- Які питання, що стосуються сім'ї, ви хотіли б бачити озвученими у творах новітньої вітчизняної літератури? Чи порушуються насправді ці питання в українській літературі? Які пропозиції в розрізі цього ви могли б дати укладачам програми з української літератури?

В аудиторії бажано оформити виставку художньої літератури, вислови відомих людей про сім'ю, на дошці висвітлити тему, створити фотоколажі на тему родини, підготувати програмки з плану семінару, зазначивши прізвища виступаючих. Виступи можуть супроводжуватися мультимедійною презентацією; між виступами прозвучать 2-3 пісні, наприклад, «Пісня про матір» (слова Б.Олійника), 2-3 поезії, можливі інсценізації (1-2), наприклад, за новелами «Мати» М. Хвильового і «Три зозулі з поклоном» Г. Тютюнника. Наприкінці семінару обов'язкова рефлексія.

Бажано, щоб саме викладач вів семінар. Значення такого семінару – в узагальненні знань студентів; в актуалізації затребуваних молодими людьми питань; у розвитку самостійності, критичного мислення, волі, почуттів; у формуванні високосвідомої, шляхетної особистості; у вихованні шанобливого ставлення до родини і бажання самому створити зразкову сім'ю.

Література

1. Кравець В.П. Психологія сімейного життя: Навч. пос. Част. I. / В.П. Кравець. – Тернопіль, 1995. – 696 с.
2. Кравець В.П. Психологія сімейного життя: Навч. пос. Част. II. / В.П. Кравець. – Тернопіль, 1995. – 696 с.
3. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка родинного виховання: Навч. посіб. / А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. – К.: Знання, 2006. – 324 с.
4. Сімейний кодекс України. – ВВР. – 2002. – № 21-22. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
5. Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка: Навч. посібник / М.Г. Стельмахович. – К.: ІСДО, 1996. – 288 с.
6. Танчин І.З. Соціологія: Навчальний посібник / І.З. Танчин. – К.: Знання, 2007. – 351 с.
7. Філософія: Навчальний посібник / І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко, І.В. Бойченко, В.П. Розумний та ін. За ред. І.Ф. Надольного. – К.: Вікар, 1997. – 584 с.
8. Яценко Т.О. Родинне виховання учнів 5-8 класів у процесі вивчення української літератури: Автореф. дис. канд. пед. наук / Т.О. Яценко. – К., 2003. – 20 с.

Фрагменти окремих виступів студентів на занятті

Повість-поема «**Поza межами болю**» **Осипа Турянського** допомагає зрозуміти цінність сім'ї, особливо коли людина перебуває в екстремальній ситуації. Щтранцінгер осліп у бою, а втративши матір та кохану дівчину, ще й онімів од болю. Саме тому він хоче вмерти. Хоче вмерти і Пшилуський, якого зрадила дружина. Абсолютно вмотивованою є ситуація, коли фізично сильний Сабо теж помирає, адже він самотній, його не зігріває сім'я, та чоловік і не прагне її. Стає зрозумілою позиція автора, коли із семи смертників виживає один доктор Оглядівський – людина, на перший погляд, найменш витривала з-поміж приречених. Доктора Оглядівського рятували світлі спогади про дружину і сина, чоловік не мав права умерти, залишивши дороги серцю людей. Між іншим, напівбожевільного тяжкохворого Бояні на цьому світі теж тримають спогади про матір.

Основою сім'ї є любов, передусім любов між батьками. Хоча подружжя Половців (новела «**Шаланда в морі**» **Юрія Яновського**) прожило у злагоді, повазі, взаєморуччі довге життя, їхні почуття і на старість залишилися по-юнацьки чистими і світлими. Мимоволі заздриш Мусієві, за яким так побивається, як Ярославна, сивочола дружина. Так само хочеться позаздрити Половчиси, котра зберегла в душі своїй велике кохання до чоловіка.

Довір'я, вірність, самопожертва, взаєморозуміння, бережливе ставлення одне до одного є основою сім'ї Михайла і Соні (новела «**Три зозулі з поклоном**» **Григора Тютюнника**). Безперечно, Михайлове кохання, послане йому Всевишнім, – це юна сусідка Марфа. Але Михайло не зраджує ні дружини, ні сина. Михайло не йде до Марфи, навіть не думає про це; завдяки такій самопожертві виростає морально цільним і сильним його син. Софія, добре розуміючи почуття чоловіка, дає йому свободу, врешті, ніколи не докоряє і не ревнує його, більше того – навчає сина розуміти батька.

Ганна Чураїха (роман у віршах «**Маруся Чурай**» **Ліни Костенко**) народила доньку з великої любові (автор захоплено розповідає про піднесене почуття Ганни і Гордія Чураїв). Мати вчила доньку жити за законами честі та справедливості, зокрема не спокушатися багатством. Ганні Чураїсі протистоїть Орихна Бобренчиха. Ця жінка, жадібна, ненаситна, сварлива, бездуховна, брехлива, перетворила життя чоловіка-козака на келло – він став «домашніх коругів хорунжим», приниженим і безвольним, і помер випадково і безглуздо. Бобренчиха також скалічила життя і своєму одинаку Грицеві, коли примусила зрадити кохану Марусю і сватати нелюбу хлопцеві багачку Галю Вишняківну. Це злочинна мати. Сама, як бачимо, не спізнала в житті любові і в сина ту любов розтопала.

У родині треба навчитися розуміти один одного – так, як це готові робити і роблять Микола Баглай і Єлька Чечіль (роман «**Собор**» **Олеса Гончара**). Микола зрозумів причину Єльчиного переступу, однак хлопець бачить у коханій тільки добре і світле, повертає їй віру в людей, у їхню доброту і честь, справедливість.

Сім'я, побудована на ненависті між подружжям, – це сім'я Гнідих (роман «**Місто**» **Валер'яна Підмогильного**). Тамара Василівна боїться і зневажає свого чоловіка; він, відповідно, байдужий до дружини. Син, відчуваючи свою непотрібність, випадковість, виростає інфантильним, безпомічним, слабкодушним, навіть фізично немічним.

Сім'я, яка сповідує фальшиві цінності, бездуховна і прагматична; у ній культивується пристосуванство і брех-

ня, егоїзм і підлість (повість «**Іван Іванович**» **Миколи Хвильового**). Товариш Жан і товаришка Галакта – ситі примітивні міщани, які щосили вдають із себе чесних і відданих комуністів. Дітей своїх вони самі не виховують, навчання здійснює французенка чужою мовою. Усі проблеми цієї сім'ї – як поєднати малоросійський борщ з котлетами і вірменською горілкою.

Славна родина Запорозжів (кіноповість «**Україна в огні**» **Олександра Довженка**) має свої цінності, зокрема в ній живе культ матері (символічна сцена: наприкінці твору, ставши коло поруйнованого печища спаленої хати, діти співають материну пісню «Ой піду я до роду гуляти»). Одна з функцій цієї сім'ї – отримання емоційного задоволення. Члени великої родини (п'ятеро синів і одна донька) люблять і один одного, і життя, і працю. Вони навчені батьками творити прекрасне. Так, наприклад, Олеся прекрасно співає, а вишивки її експонуються у найбільших музеях світу.

Сильну сім'ю подружжя створює власними руками, а не покладається на чиюсь допомогу чи щасливий поворот долі. Так, Марія (однойменний роман **Уласа Самчука**) не захотіла жити з нелюбом у багатстві, вибрала життя з коханим, правда, у великій бідності. Сім'ю ліпила великою працею рук і душі. Це справжнє мистецтво – будувати міцну і велику сім'ю з таким обранцем – ледачим, гультівою, цинічним, егоїстичним, жорстоким. Марія працювала не розгинаючись, терпіла приниження, навіть побої, але не плакала, не повчала, не дорікала. І Корній відроджується, стає роботящою людиною, дбайливим батьком, люблячим чоловіком.

Особлива роль матері у сім'ї. Мати не тільки народжує дитину, а й навчає – праці, поезії, любові, честі, вдячності, патріотизму. У вірші «**Пісня про рушник**» **Андрія Малишка** мати відкриває синові сповнений краси світ – «росянисту доріжку, зелені луги, солов'їні гаї», шелест трав, щебетання дїбров. Мати – берегиня сина і доньки: вона на щастя, на долю дає власноруч вишитий рушник, щоб вберегти дитину свою від лихого, щоб захистити від невдач, щоб помножити сили у випробуваннях.

Таким же оберегом є й сорочка, вишита мамою «червоними і чорними нитками» (вірш «**Два кольори**» **Дмитра Павличка**). Та сорочка допомагає не заблукати в життєвій безвісті, а неодмінно вертатися «на свої пороги».

Мати дає перші уроки високої моралі синові, який ще лежить у колисці: «можна вибрати друга і по духу брата, та не можна рідну матір вибирати», «можеш вибирати друзів і дружину, вибрати не можна тільки Батьківщину» (поезія «**Лебеді материнства**» **Василя Симоненка**). Справжній патріотизм, наголошує автор, передається дитині з матір'ю.

У вірші «**Пісня про матір**» **Бориса Олійника** добра, невсипуща мати-трудівниця їде в засвіти («за межу»), виконавши свою місію: вона «навчила дітей, як на світі по совісті жити», залишила після себе світ краси і поезії («всі райдуги із журавлями, і срібло на травах, і золото на колосках»).

У п'єсі «**Дикий Ангел**» **Олексій Коломієць** вивів повнокровний привабливий образ батька – справжнього глави сім'ї. Так, Платон Микитович заробляє (навіть тепер, перебуваючи на пенсії), продовжує навчати і виховувати своїх чотирьох уже дорослих дітей, відчуває відповідальність за їхні вчинки. Батько – свідомий громадянин – спонукає дітей і багато заробляти, і водночас працювати чесно, сумлінно, не халтурити, примножувати здобутки держави. Батько живе інтересами і життям своїх синів і доньки. Він може їх справедливо покарати, може й підтримати. Діти вдячні татові за те, що той завжди поруч.

У новелі «**Дитинство**» **Юрія Яновського** створено образ прадіда Данила – мудрого, тактовного, культурного, поетичного чоловіка. Він щиро любить малого Данилка, однак не захищає від справедливого покарання матір'ю (у сцені прочитується єдність вимог у вихованні дитини дорослими). Прадід учиць хлопчика витривалості, силі духу, поміркованості, оптимізму. Старий чоловік добре розуміє свою роль – передати внучкові мудрість, якою володіє сам. Так, прадід устиг познайомити малого з усіма лікарськими травами рідного степу, навіть з рідкісним турецьким сльозом. Зі спокійною совістю і почуттям виконаного обов'язку (був вихователем онука) мудрий дід помирає. На жаль, у сьогоднішніх сім'ях рідко можна зустріти такого дідуса. Сучасні дідусі забули про свою місію – навчати, розвивати, формувати, виховувати онуків. Дідусь ХХІ століття егоїстичний, самовпевнений, некомпетентний, нецікавий для онуків. І найстрашніше – іншим бути не хоче.

Хоч і не був звінчаний зодчий Софії Київської Сивоок з княжою донькою Ярославою (роман «**Диво**» **Павла Загребельного**), однак сім'я у них була (Ярослава народить від Сивоока сина). Чоловік повинен захищати дружину, оберігати її від усього злого. Ігноруючи смертельну небезпеку, Сивоок свідомо рятує кохану від переслідувань, а сам гине.

Грицько Васюренко (новела «**Син**» **Валер'яна Підмогильного**) змагає від голоду (події відбуваються 1921 року), однак з останніх сил намагається порятувати від смерті стару матір: міняє в місті одаг на хліб, годує її, докоряє собі, що з'їв більше, аніж треба було б (отож ніби вкрав у матері шматок хліба).

У новелі «**Мати**» **Григорія Косинки** син будь-що прагне врятувати вмираючу матір, незважаючи на смертельну небезпеку (на околиці села між собою б'ються кілополяки, червоноармійці, гайдамаки). Хлопець свідомо кидается у кривавий вир. В Андрія є лише одне бажання: привезти з сусіднього села лікаря. Мати заступає синові увесь світ.

Діти повинні гордитися членами своєї родини – їхньою поведінкою, вчинками, справами. Так, у романі «**Тигролови**» **Івана Багряного** Наталка з братом Грицем гордяться батьком – досвідченим і мудрим звіроловом, шанують матір – берегиню родини. Діти з вдячністю приймають науку батьків-патріотів і самі виростають патріотами України. Рідна мова, рідні звичаї і обряди органічно увійшли в життя молодих Сірків. Наталка, наприклад, не насмілюється одружитися без благословення батьків.

З великим пафосом розповідає малий Сашко про свого батька (кіноповість «**Зачарована Десна**» **Олександра Довженка**): «з нього можна було писати лицарів, богів, апостолів, великих учених чи сіячів – він годивсь на все». Батько вмів все робити; він дужий, тому так затишно хлопчиків з ним, тому ховається за надійну батькову спину, коли злякався сердитого вчителя. З великою любов'ю розповідає Сашко і про матір, яка найбільше любить саджати що-небудь у землю, щоб «проізросло», і радіє, «коли вилізає з землі всяка рослиночка». Гарне слово у творі знайдено і про діда Семена, який був «дуже схожий на Бога» і «любив гарну бесіду і добре слово, був добрим духом лугу і риби, розмовляв з усім живим, що росло і рухалось навколо».

Яке це щастя, коли в сім'ї є діти і коли вони розуміють свою відповідальність за стареньких батьків. У вірші «**Українське альфреско**» **Ліна Костенко** показує, на перший погляд, ідилічну картинку – у завітчаній хаті живуть дід і баба, у яких є навіть курочка ряба, що несе «яечка золоті». Одного не мають старенькі – онуків, яким можуть розказати стільки казок. А може, онуки є, та забу-

ли дорогу до дідуся й бабусі. А може, ту дорогу не пам'ятають їхні батьки – невдячні сини і доньки самотніх старих людей.

Молодий чиновник Володька Лобода (роман «Собор» **Олеся Гончара**) зрікається батька і примушує старого чоловіка вийти з рідної оселі та й поселитися в будинку металурга (будинку для престарілих). Батько, так думав син, заважав Володьці творити кар'єру. Батькопродавець (так називають Володьку односельці) не відчуває докорів совісті, сумління. Навпаки, коли батько запротестував проти втручання сина у своє життя, Володька стає агресивним і жорстоким.

У поезії «**Та було у матері чотири сини**» **Бориса Олійника** сини геть забули про свій обов'язок – доглядати стару неньку. Хлопці десятки років не показувалися на порозі рідного дому. Тому й не пам'ятають материну пісню, соромляться рідної мови. Та й дорогу до села, де стоїть батьківська хата, вони ледве відшукали на карті...

Складні стосунки князя Ярослава Мудрого з дружиною Інгігердою (драматична поема «**Ярослав Мудрий**» **Івана Кочерги**). Інгігерда зневажає чоловіка (адже в його жилах тече кров рабині), навіть стає на чолі збройного виступу проти князя. Здавалось, два десятки років ненависті так поруйнували душу княгині, що повороту до сімейної злагоди не буде. Однак горда Інгігерда перетворюється на лагідну Ірину. На жаль, ціна такої метаморфози велика: змінити, на перший погляд, несхитну позицію Інгігерди примусила передчасна смерть коханої доньки Єлизавети. Читач глибоко схвилюваний: чому тільки смерть доньки примусила матір повернутися в сім'ю?

Борис Олійник пропонує свій «рецепт» вирішення вічної проблеми «батьків і дітей». Батьки і діти повинні пустити один одного у свій світ – з його проблемами, стражданнями, надіями. Так, як це робить батько з поеми «**Урок**». І не треба боятися, що син не зрозуміє або залишиться байдужим чи просто зламається під важкою ношею – відповідальності за все, що відбувається у світі. Сучасні діти рано дорослішають і в житті хочуть діяти – вкупі з батьками.

У новелах «**Я (Романтика)**» і «**Мати**» **Миколи Хвильового** розказано про одну з найбільших трагедій – руйнування сім'ї. У першій новелі син свідомо і холодно-кровно вбиває матір заради чистоти більшовицької ідеї (справжній комунар), ствердження власної відданості соціалістичній революції. Мати зоночі, аж до світанку, не склепивши очей, жде сина додому, не докоряє йому (а він, главоверх чорного трибуналу комуни, віддає накази про розстріли безневинних людей, навіть не розібравшись у їх «злочинах»). Мати жаліє м'ятежного сина. А він не пожалів неньку, хоча навіть «злий геній з каменем замість серця» доктор Тагабат дозволяє відпустити матір. Автор змальовує криваву сцену вбивства, коли син «охоплений пожегом якоїсь неймовірної радості».

У новелі «**Мати**» теж розпадається сім'я, адже обидва брати – Остап і Андрій – так ненавидять один одного, що понад усе бажають братової смерті. Сини не тільки не слухають матір, яка благає їх помиритися; вони кепкують зі

старенької, принижують її, погрожують їй. Коли мати зрозуміла, що ніщо у світі не здатне примирити синів, вона лягла під сокиру одного з них.

Подібне страшне горе – братовбивство – увійшло в сім'ю рибалки Мусія Половця: від братньої руки в один день загинули троє синів (новела «**Подвійне коло**» **Юрія Яновського**). Забули молоді Половці добру батькову науку: «Тому роду не буде переводу, в котрому браття милують згоду». Читач солідарний з думкою автора, яка ніколи не втратить своєї актуальності: інтереси сім'ї повинні стояти вище інтересів партій, організацій, класів, ідеологій. Голос крові повинен єднати, а не роз'єднувати усіх членів родини.

Зауваги та пропозиції студентів

На жаль, у програмі з української літератури немає творів, в яких герої переймаються питаннями, як зміцнити сім'ю сьогодні, як сумлінно виконати материнський і батьківський обов'язок перед дітьми, синівський і доччин – перед батьками, як запобігти конфліктам, як подолати фактори, що провокують розлучення, як протистояти популярній сьогодні ідеології «чайдл-фрі», що пропагує суспільство, вільне від дітей.

Відомо, що сім'я виконує низку функцій (не тільки репродуктивну, господарсько-побутову, економічну, але й виховну, функцію соціалізації; комунікативну, регулятивну, функцію взаємодопомоги, дозвіллеву тощо). Однак нам, студентам, не пропонуються твори про сучасну сім'ю, яка ретельно і професійно здійснює такі функції, як, наприклад, соціалізація, дозвіллеву.

Сім'я – це форма спілкування. Так писав Арістотель у своїй праці «Політика». У програмі з літератури немає жодного твору, в якому подано змістовне спілкування між членами родини на основі взаєморозуміння та підтримки, таке спілкування, яке унеможливує ізоляцію людини, її самотність, незатребуваність, незахищеність, яке врешті запобігає суїциду.

Самодостатня позитивна сім'я (зразкова, благополучна, щаслива) не є об'єктом уваги в програмових творах української літератури. А саме така сім'я могла б стати зразком для наслідування.

Хотілось би на сторінках художніх творів познайомитися з неповними та малозабезпеченими сім'ями. Цікаво, як їм ведеться? Чи мають свої секрети щастя і виживання?

Немає творів, у яких би прочитувалися відповіді на такі питання: хто має владу в сім'ї і чому; педагогічна грамотність дорослих членів сім'ї; табу в родині; самовиховання членів сім'ї; розлучення по-людськи.

Я б вилучив із програми усмішку «Моя автобіографія» Остапа Вишні, адже у цьому творі є негарні слова про родину, що подаються автором із замилюванням (наприклад, пияцтво, просторіччя).

Читаючи новелу «За мить щастя» **Олеся Гончара**, задумуєшся над непростими питаннями: чи може сім'я ігнорувати думку громади; чи треба за щастя двох закоханих сплатити високу ціну – смерть іншої людини, хай навіть нелюбої? Отож та ідея, яку пропонують автори підручника і посібника з підготовки до ЗНО, ними неправильно витлумачена.

На жаль, у програмі бракує художніх творів про сім'ю, які з'явилися в кінці ХХ – на поч. ХХІ ст. (зокрема «Солодка Даруся» **Марії Матіос** тощо). А хочеться, щоб їх було більше.

В статье подняты вопросы воспитания студентов раннего юношеского возраста средствами украинской литературы на занятиях и во внеурочное время. Автором разработан семинар – итоговое занятие «Вопросы семьи на страницах художественных произведений украинской литературы».

Ключевые слова: семья, функции, духовное и материальное, обязанности, конфликты.

The article deals with the question of student education in their early youth age by means of Ukrainian literature in classes and during the extra-curriculum activities.

The author worked out a seminar – the concluding session «The family in Ukrainian literature of 20th century»

Keywords: a family, functions, spiritual and material, duties, conflicts.